

En kuststats nytta av sjöstridskrafter

av Girion Blomdahl¹

RUBRIKENS ANSATS ÄR bred och för att begränsa omfattningen på artikeln kommer jag att koncentrera mig på frågan vilken nytta en kuststat kan ha av sjöstridskrafter just i egenskap av innehav av kust. Med detta avses att en kuststat även kan ha offensiv nytta av att kunna projicera sina sjöstridskrafter mot en annan avlägsen stat (det vill säga olika funktioner där sjöstridskrafternas nyttjande inte står i kausalsamband med innehavet av egen kust). Åtminstone teoretiskt sett kan en stat ha en marin på världshaven utan egen kuststräckning genom att hyra bas på annans territorium. Artikeln kommer således att koncentreras kring de nyttor vilka en kuststat kan ha av en marin just i *egenskap av innehavare av kust*, vilket är en motsats mot den expeditionära förmåga större flottor har.³

En andra avgränsning är att artikeln endast kommer att ägnas åt sjöstridskrafter och därmed kommer att utlämna exempelvis nyttan av sjöfrontsartilleri, befästningar, marininfanteri, marinflyg och fasta hinder.

Inledningsvis kan det vara värt att försöka göra en uppdelning i olika perspektiv eller kategorier av den nytta som en marin kan bidra med. En uppdelning förekommer i *British Maritime Doctrine* där sjöstrids-

krafter tilldelas tre funktioner: *Military*, *Constabulary* och *Benign*.^{4,5} Det bör dock noteras att uppdelningen avser funktioner, inte nyttor. Detsamma förhållandet gäller för den svenska marina doktrinen, som

även den centrerar kring vilka *uppgifter* (nationell säkerhet, nationell integritet, delaktighet i internationell säkerhet) som marinen ska uppfylla och vilka *typer av opera-*

tioner (militära, stödjande och humanitära med flera) som ska kunna utföras.⁶ Ingen av dessa publikationer är därför helt lämplig att lägga till grund för den föreliggande uppgiftens besvarande.

Jag skulle – vilket förklaras nedan – i stället vilja dela in *nyttan* i fyra kategorier; försvarskraft, ekonomisk skyddsmekanism, stöd till civila samhällsfunktioner samt diplomati.

Försvarskraft

”Bra, bra” han ropte, ”bra, håll ut min käcka gosse du, släpp ingen djävul över bron, håll ut en stund ännu!

Det kan man kalla en soldat, så skall en finne slåss.

Fort, gossar, skynden till hans hjälp! Den där har räddat oss.”⁷

Varför börja denna framställning med en dikt om en soldat vars tapperhet till stor del bestod i ringa förståndsgåvor? Jo, allegoriskt sett handlar (i vart fall den svenska) flottans försvarsfunktion i mångt och mycket om att spela Duvas roll; att i första ledet försöka hålla fienden stängden, ofta i kamp med klockan för att armén ska kunna mobilisera (se vidare *Avlastare för armén* nedan). Det är ju dock inte den enda strategiskt defensiva rollen flottan kan ha, utan den kan även hindra eller försvåra en invasion i sig (se vidare *Invasionsförsvar* nedan). Slutligen har – inom försvarskraftsområdet – flottan en folkrättslig funktion (se vidare *Den folkrättsliga funktionen* nedan).⁸ Vissa delar av de rent militära implikationerna av att ha en flotta är så nära knutna till den ekonomiska dimensionen att de behandlas under rubriken *Ekonomisk skyddsmekanism*.

Invasionsförsvar m m

Först och främst kan konstateras att en kuststats totala avsaknad av marinstridskrafter medför att andra länder har möjligheten att härja längs dess kust efter eget skön.⁹ Att ha en marin medför därför en grundläggande *skyddande* nytta.

För att vara något mer specifik är det närmast en allmän sanning att man inom sjökriget ska eftersträva ett, på det taktiska planet, offensivt uppträdande. Det är dock inte detsamma som att den strategiska uppgiften är offensiv. Snarast är sjöstridskrafter – särskilt inom denna artikels avgränsning – till sin karaktär strategiskt defensiva och förhoppningsvis på alerten för att kunna ta det offensiva taktiska initiativet. Detta kan även ses som en fördel i sig, då en defensiv position ofta är starkare än en offensiv.¹⁰ Jag delar själv denna uppfattning – man är starkare om man är i egna vatten med den lokalkännedom och närhet till baser som

det medför. Ett annat argument för att en defensiv hållning är särskilt försvarbar just inom sjökriget är att när man retirerar till lands så ger man upp land till fienden; backar man däremot hem till eget vatten ett tag så har man endast tillfälligtvis gett fienden ett spelrum.¹¹ Det torde således för sjökriget förhålla sig så att defensiv krigföring är starkast, vilket dock långt ifrån är en oomtvistad sanning.¹²

Styrkan i det defensiva sjöförsvaret kan också ställas i relation till utsattheten för en anfallare; en invasionsflotta ”is the most cumbrous and vulnerable engine of war ever known”,¹³ vilket även svenska stridskrafter fått erfa.¹⁴ Sjökriget är ju också ytterst en kamp om transportvägarna, medan lantkrigets mål är förintandet av fiendens stridskrafter. Denna syn är dock inte oomtvistad, utan det har även anförts att själva *målet är identiskt* i sjö- och lantkriget men att *medlen skiljer*, det vill säga närmast att målet för sjökriget inte är herraväldet utan fiendens förintande; herraväldskapandet är bara ett medel.¹⁵ De olika målen, eller om man så vill medlen, torde medföra att lantkriget på det strategiska planet kräver offensiv på ett annat sätt än sjökriget.

Nyttan av en försvarande flotta kan kortfattat beskrivas som *tillskapandet av oövervinnerlighet* för det land till vilket sjöstridskrafterna hör;¹⁶ ett bidrag till att landet inte invaderas. Att tillskapa oövervinnerlighet gör att man kan ”vinna” utan att alls slåss, vilket är bättre än att vinna först i strid.¹⁷ Hur central är då denna allmänna defensiva nytta för sjöstridskrafterna? Det är, skulle jag vilja påstå, den centrala nyttan för ett litet land som Sverige, utan expeditionära drömmar. Det Sverige troligen skulle uppnå med en stor styrketillväxt är ju dessutom inte, med tanke på landets storlek, en världsflotta, utan möjligen som mest ett nytt *dominium mare Baltici*, vilket snarast i vart

fall nu för tiden skulle ha en närmast defensiv funktion.

Men även Julian Stafford Corbett, som primärt skrev om världens då största flotta, Royal Navy, konstaterade att ”we must always keep a fleet at home”.¹⁸ Om inte annat så medför en flotta i hemnavatten en *större handlingsfrihet att använda större delar av de egna andra stridskrafterna utanför det egna landet*,¹⁹ vilket även Gustav II Adolfs citat på försättsidan tyder på. För det land som har en stor flotta kan även den komponent som står närmast den egna kusten ses som ett sista led i ett marint *djupförsvar*,²⁰ som måste besegras innan själva landet överhuvudtaget är nått.

En praktisk nytta vid den egna kusten är givetvis att man slåss *på hemmaplan* vilket ger den försvarande flottan en större utväxling.²¹ Här kan man också räkna med den extra nytta *av* (och inte *för*) marinstridskrafter som skärgård kan medföra, dels genom det *underlättande* som skärgården medför för de egna stridskrafterna (genom att skärgården kan liknas vid ett skydd och en befästning att utgå ifrån), dels genom den *tillkommande uppgift* som det medför för marinstridskrafterna att se till att fienden inte kan dra nytta av skärgården. Skärgården är så att säga landets påverkan på havet.²² Jag vill poängtera att den användning av skärgård som jag avser här inte är som *fortress fleet* och således inte att flottan ska ”fastna” i skärgården.²³ Här avses endast den nytta en normalt verkande flotta kan dra av de fördelar skärgården medför och den ökade militära *effektivitetsnytta* en skärgårdsstat kan ha av att äga en flotta, i jämförelse med ett land med endast öppen kust.

Den lilla flottan tillhörande ett land med lång kust och många hamnar kan också – förutsatt ett aktivt uppträdande – uppnå en stor verkan och lång överlevnad med relativt

små resurser, också det en slags *nytta* i och med att det relativa avskräckningsvärdet torde öka när de materiella resurserna kan samverka med de geografiska.²⁴ Möjligheterna för försvarande marinstridskrafter att utväxla mer kraft ur en relativ litenhet torde också ha förbättrats genom tillkomsten av moderna vapensystem.²⁵

Det ovanstående ligger väl nära så kallad *jeune école*, det vill säga små och kustförsvarscentrerade enheter, som också är något som har praktiserats av den svenska marinen.²⁶ Det är dock klart att samtidigt som man uppnår denna *nytta* så går man miste om andra förmågor, exempelvis konvoj-tjänst och expeditionär förmåga, genom att ha små enheter. Så samtidigt som en satsning på en kustförsvarsflotta kan medföra en viss nyttomaximering, kan det samtidigt leda till *mistade synergier* (ett stort fartyg kan såväl försvara kust som leda konvojer); vad som i själva verket är nyttomaximerande sett till förhållandet mellan enheternas storlek och antal är således en ganska komplex frågeställning.

Vill man anlägga ett något mer teoretiskt perspektiv på *vilken nytta* sjöstridskrafterna egentligen gör inom invasionsförsvaret kan kanske följande tjäna till utgångspunkt. På ett övergripande plan kan sjöstridskrafterna verka *krigsavhållande* genom den risk som ett invasionsföretag skulle utsättas för,²⁷ vilket ger ett *frihetsbevarande*. Denna övergripande nytta kommer av att sjöstridskrafterna är en del av ett försvar som leder till att potentiella invaderare avstår från invasion. Den övergripande nyttan i ett invasionsförsvar *i aktion* är givetvis att *avvärja* eller i vart *försvara* invasionen. Den ”effektiva” nyttan i detta avseende torde kunna ställas i relation till dels krigsriskens som sådan, dels risken att fienden kommer över havet. Den sistnämnda parametern hänger ofta samma med kustens längd, som dock kan anses ut-

slagsgivande för möjligheten att utveckla stridskrafterna för att kunna hantera denna uppgift.²⁸ I fråga om vilken nytta sjöstridskrafterna kan göra ur detta perspektiv kan kanske framhållas att man torde ha möjlighet att göra sitt jobb med mindre/färre stridskrafter, det vill säga en *hög nytta per satsad enhet*, om man har en geografisk situation som underlättar ett *koncentrerat användande* av stridskrafterna. Det beskrivna kan sägas vara en sorts aktiv strategisk defensiv och taktisk offensiv, vilket är en för en försvarare stark position. En metod att nå det resultat – eller den nytta – som jag här avser är så kallad *Fleet-in-being*.²⁹

Det ovanstående är övergripande nyttor. Nyttor torde dock också kunna vara mer handgripliga än de ovanstående och snarare handla om *hur* något utförs. På detta plan torde så kallade *Sea Denial* vara en typisk nytta för sjöstridskrafter i invasionsförsvar; det primära är att fiendens användning av havet förhindras, snarare än att den egna användningen tillförsäkras.³⁰ Ety det för försvararen inte finns en primär strategiskt aktiv användning av havet, utan det viktigaste är att fienden inte kan göra bruk av det. Detta kan jämföras med Corbetts två objekt för sjökriget, att säkra herraväldet till sjöss eller att tillse att fienden inte säkrar detsamma.³¹ Givetvis kan det på en lokal scen vara även försvararens syfte att tillförsäkra sig herraväldet, men i den stora bilden är försvararens mål egentligen *status quo*, varför det på den stora scenen förhåller sig så att försvararen eftersträvar att ingen annan ska kunna utnyttja den barriär som havet innebär för sina syften, alltså att tillse att fienden inte får herraväldet.³²

Detta är också ur en annan synvinkel det naturliga för ett försvarande land utan expansionsplaner då det är det lilla landets ”uppgift” att kunna stoppa en expansiv makt vilja, som kan vara att förlägga sin

front vid sin opponents kust.³³ I viss mån kan kanske dras en parallell till den ubåtsjakt som bedrevs av Sverige under 1980- och 90-talen, som i sin tur berodde på att främmande makt valde att förlägga sin front vid den svenska kusten. Det kan här också konstateras att kränkningar, trots att de inte är egentliga invasioner, befinner sig på ett slags glidande skala mot kriget och därför måste bekämpas.³⁴ Kuststatens militära nytta av sjöstridskrafter börjar därför långt innan kriget, även med bortseende av avskräckningsverkan.

Att *Sea Denial* kan utgöra kärnan i sjökriget finner enligt min mening även stöd i det faktum att sjökriget är en kamp om kommunikationerna. När – som här – uppgiften är koncentrerad kring den egna kusten är avbrytandet av fiendens transporter mer centralt än upprätthållandet av egna. (På sikt kan man dock hamna i en blockadsituation som får alltför långtgående konsekvenser, se vidare *Ekonomisk skyddsmekanism*.) Det har dock i och för sig ifrågasatts om det förhåller sig så att det egentligen ankommer på sjöstridskrafter att, i slutändan, stå för avsländet av kustinvasion.³⁵

En annan nytta som marinstridskrafter kan ha som ligger vid sidan av verkan i det stora kriget och att avvärja eller förhindra detta är de gånger när en annan stat *genom nålstick vill utföra aggression* mot kuststaten.³⁶ En historisk jämförelse är vad ytterligare sjöstridskrafter skulle kunna ha medfört för Sveriges del åren 1719–1721.³⁷ Denna användning är relativt likartad med viss form av *terrorismskydd* (jfr *Civila funktioner* nedan) och det är snarast angriparens, än verksamhetens, karaktär som skiljer. Enligt Corbett kan man understundom avvärja denna typ av angrepp genom att medelst sjöstridskrafter *avskära fiendens transportvägar*,³⁸ en nytta som marinstridskrafter torde vara ensamma om att utöva.

En svensk sjöofficer har i ett arbete sammanfattat marinstridskrafternas nytta i invasionsförsvaret, uttalandet kanske ska tas med en gnutta salt såsom varandes något propagandistiskt:

Det är endast en tillräcklig flotta, som kan förskaffa oss det värn, som härvidlag blir af nöden. Endast den äger sådan rörlighet, som kräfvés för att i tid vara på det ställe, hvilket behöver skyddas; endast den är i besittning af de vapen, med hvilka man kan möta en bepantrad fiende, och endast den kan förhindra samfärdseln mellan moderlandet och förrådsdepån och därigenom göra denna för inkräktaren gagnlös.³⁹

Avlastare för armén

Under troligen all tid har ett problem för en försvarare varit den rörlighet som angriparen besitter. Angriparen besitter i vart fall initialt ett initiativ som försvararen helt enkelt inte har. Ett problem för försvararen ur detta perspektiv är att angriparen väljer anfallsriktning, vilket kan få mycket stor verkan på utfallet. Detta ställer stora krav på försvararens rörlighet, ett krav som vid anfall över havet bland annat kan ställas i relation till de antal hamnar som fienden har.⁴⁰

Här torde de försvarande sjöstridskrafterna generellt kunna göra nytta i försvarsarbetet, med tanke på att dessa *per se* är *rörliga*. Dessutom besitter ofta sjöstridskrafter en hög beredskap och kan således hinna före arméns mobilisering och bli ett slags membran som måste penetreras innan armén kan angripas, vilket onekligen minskar försvararens totala reaktionstid. För armén är också storlekstillväxten av central betydelse för oddsen till framgång. Att ha marinstridskrafter kan således skapa bättre total uthållighet i försvaret, vilket borde förbättra faktorn T i Beaufrés strategiekvation betydligt.⁴¹

Detta har såvitt avser svenska förhållanden uttryckts:

Ty om havet är oförsvarat och kusten är lång, så framträder nödvändigtvis sådana krav på de försvarande landstridskrafternas styrka och rörlighet – särskilt det senare – att dessa krav i flertalet fall inte kan uppfyllas. Det är sålunda i ögonen fallande, att Sverige med sin långa kust och sin av befolkningstalet numerärt begränsade armé knappast under några förhållanden skulle kunna avslå igångsättningen av landstigningsföretag enbart med landstridskrafter.⁴²

Slutsatsen av det sagda är att det finns en nytta i att angripa ett överskeppningsföretag före det når kusten.⁴³ Denna nytta är – i vart fall – dubbel, dels anknyter den till de marina stridskrafternas *egna primära funktion* (Jfr *Invasionsförsvaret m m ovan*), dels leder det till det som här avses, nämligen att den marina tidiga insatsen är ett *komplement* för det sedan anslutande lantförsvaret. Här kan jämföras med Sovjetflottan som, trots att den tillhört en militär supermakt, under lång tid endast var ett slags komplement till Röda armén,⁴⁴ men det är även möjligt att dra en parallell till vår egen flotta.

En annan liknelse som skett i detta sammanhang är att om icke ”vi eller ett annat generiskt kustland hade sjöstridskrafter så skulle havet bli som ett icke kontrollerat slättland” (eller mer drakoniskt ”Havet är platt.”⁴⁵) där fienden, till men för den försvarande armén, efter fritt skön kunde omdisponera sina styrkor och således kunde slå från vilken riktning som helst.⁴⁶ Det sagda torde kunna tas till intäkt för att marinstridskrafternas nytta för armén inte upphör den dag fienden fått fotfäste, utan att marinstridskrafterna även kan göra en *senare nytta* genom att försvåra fiendens

militärstrategiska och operativa rörlighet på lantkrigsskådeplatsen.

Vad som särskilt belysts under denna punkt kan kopplas åter till det som sagts ovan om *Sea Denial*, där den svagare och därigenom närmast av nöden defensiva parten till sjöss inte kan uppnå en situation där kriget *vinns till sjöss*. Däremot kan de försvarande sjöstridskrafterna tillverka tiden som armén kräver för att denna vid en senare tidpunkt ska kunna dominera scenen. Sammanfattningsvis gör marinstridskrafterna under denna punkt en klart defensiv nytta.⁴⁷

Den folkrättsliga funktionen

Redan själva kriget som sådant – och inte bara lägre konfliktnivåer – innehåller ett folkrättsligt moment. På sätt och vis kan stöd för denna tes fås i Clausewitz ord ”kriget är aldrig en isolerad akt”, där han närmast avsåg att kriget syftar till att påtvinga någon ens vilja.⁴⁸ Det folkrättsliga moment som kan hämtas från uttalandet är att kriget är en akt som sker med målet att inskränka en nations självbestämmande. De försvarande marinstridskrafterna bidrar här till att *bevara självbestämmandet*. Det sker i och för sig i stort inom ramen för vad som berörts ovan, men kan jämväl tillskrivas självständig betydelse.

Den folkrättsliga funktionen genomsyrar dock sjöstridskrafternas användning under alla delar av konfliktskalan. När det inte är frågan om ett väpnat angrepp brukar man vanligen tala om *hävande* av territoriell integritet i Sverige. Till detta skulle kunna läggas dimensionen att man *demonstrerar* sin integritet, detta kan vara en nytta som har att göra med den politiska sidan av innehavet av territorialhav. Demonstrationen kan ske genom att exempelvis hävda folkrättsliga rättigheter eller skydda legitima verk-

samheter.⁴⁹ Statsmakterna har i detta ämne uttalat att ”åtgärder för att ta i anspråk och hävda [angrännande zon och ekonomisk zon] eller underlåtenhet att göra detta ger signaler om vår vilja och förmåga att hävda svenska intressen.”⁵⁰

Vid än högre konfliktnivåer kan en folkrättslig nytta vara *skyddet* av den egna sjöfarten,⁵¹ vilket är en folkrättslig uppgift samtidigt som det är en ekonomisk nytta (jfr *Ekonomisk skyddsmekanism* nedan). I neutralitetssituationer finns också en *skyldighet att värna det egna territoriet och den neutrala rättigheter*;⁵² även detta är en nytta som sjöstridskrafterna kan utföra. När det gäller just neutraliteten kan Östersjön tjäna som exempel på ett vattenområde där denna uppgift kan bli särskilt tydlig. Detta sammanhänger med det faktum att det är svårt att bedriva krig mellan tvenne stater i Östersjön utan att komma i närheten av eventuella neutrala staters intressesfärer, i jämförelse med fall där de två kontrahenterna har sin kustlinjer mot världshaven. En annan konsekvens av Östersjöns konfiguration är, samtidigt, att det kan tjäna som skydd mot utomstående inblandning.⁵³

Många av de nyttor som är av civil karaktär (jfr *Civila funktioner* nedan) är för övrigt sådana som det i vart fall finns en ambition att vidmakthålla även i höga konfliktnivåer.⁵⁴ Ju högre på skalan en specifik konflikt befinner sig, desto mer torde tala för att endast marinstridskrafter är förmögna att utföra det arbete som krävs.

Till den redovisade funktionen, som har att göra med det egna territoriet, finns även ibland ett behov att *skydda utnyttjandet* av det fria havet där alla får röra sig.⁵⁵ Understundom torde det kunna finnas ett behov för en kuststat att kunna manifesteras denna frihet för att bland annat kunna få in handel i landet. Även ur denna aspekt kan sjöstridskrafter bidra med en nytta.

Ekonomisk skyddsmekanism

Havet har sin största strategiska betydelse som kommunikationsväg. En stor del av handeln sker på köl och betydelsen av denna handel har ökat i paritet med frihandels framsteg.⁵⁶ Handeln är av betydelse för en kuststat såväl i fråga om import som kan vara nödvändig att upprätthålla – i sin yttersta konsekvens – för befolkningens överlevnad, som i fråga om export som är viktig för ekonomin. Med andra ord är handeln över havet betydelsefull för såväl landets *styrka* som dess *välstånd* och handeln är det primära som en nation kan utnyttja det fria havet för.⁵⁷ Möjligen ska nämnas att även inrikes transporter kan gå på köl, även om landtransporter oftare torde vara ett rimligt alternativ vid inrikes transporter. Betydelsen av marinstridskrafter är sålunda jämförelsevis mindre såvitt avser inrikes handel. Motsatsen, att behovet av inrikes sjötransport skulle öka vid krig varvid även skyddsbehovet ökar, har dock hävdats.⁵⁸

Att kunna verka mot handeln genom exempelvis en handelsblockad (till skillnad från en öppen blockad) medför att den aggressiva parten i en konflikt inte behöver utöva aktivt våld mot kuststaten, utan den aggressiva parten kan istället verka på avstånd. Kriget mot handeln kan därför anses utgöra en så kallad indirekt strategi.⁵⁹ Även om detta begrepp är förhållandevis modernt har detta handelskrigsmoment i sjökriget, i mitt tycke, även innan begreppets framkomst utgjort en typisk indirekt form av krig. Handelskriget – till och med som primärt medel – är inte heller något nytt, jämför till exempel med Jakob Bagges instruktion till flottan år 1564 och svenska flottans krig med Polen åren 1600–1611.⁶⁰

Verkan mot handelskriget är en nytta som kuststatens marin kan göra och det på

en plats geografiskt skild från den där försvaret av kuststaten ofta utförs. Kuststatens marinstridskrafter kan dels göra nytta genom att *hålla landets angöringsleder* öppna, dels genom att *genomföra långväga konvojtjänst* (något som faktiskt inte vore en nyhet för svensk del).⁶¹

Det bör även framhållas att kriget mot handelsvägarna inte endast är förbehållet den starkare parten, utan även den svagare kan faktiskt göra bruk av denna form av krig. Dock krävs stora resurser för att skapa en effektiv blockad, särskilt mot ett land med en lång kust.⁶²

När det gäller den ekonomiska skyddsmekanismen som sådan bör Mahan framhållas som i tidiga arbeten ansåg att handeln över havet utgjorde själva *raison d'être* för sjöstridskrafter. Han kom dock att efter 1905 års rysk-japanska krig ändra uppfattning och istället anse att sjöstridskrafter kunde existera av, så att säga, isolerad militär anledning. Han utelöt dock inte att handeln alltfört var en viktig anledning. Även Corbett har framfört synpunkten att handelskriget till sjöss är centralt och att det är en primär funktion inom sjökriget, till skillnad från till lands. En någorlunda annan tonvikt har framförts av viceamiral Stepan Osipovich Makarov: "... the naval fleet exists for war".⁶³

I fråga om marinstridskrafternas ekonomiska betydelse kan konstateras att denna *inte är strikt militär*, även andra typer av hot kan förekomma mot handeln över havet än de som beror på en fiende. Det kan dock framhållas att anledning att ha just sjöstridskrafter – det vill säga att just en marin ska göra nytta på detta område – har att göra med skyddet av handeln mot militär aggression. Någonstans i botten ligger ju faran att fienden helt ska kunna utestänga handeln från att nå fram och det kan hävdas – kanske med bortseende av avvärjandet av

invasioner – att *skyddet av handeln* är viktigare än skyddande av kusten från exempelvis beskjutning, då kushärjningar inte ensamt kan få ett land på fall.⁶⁴

Det torde dock även höra till undantagen att sjöhandelskriget överhuvudtaget på egen hand kan leda till ett krigsavgörande. Även om till och med en lantstrateg som Liddell Hart har hävdat att sjöhandelskriget var det som gjorde att Tyskland förlorade första världskriget.⁶⁵ Snarare torde den ståndpunkten att det rör sig om en graderad skala alltifrån länder som är mycket beroende, till de som är betydligt mindre beroende av handeln över havet vara mest realistisk.⁶⁶

Det ska dock erkännas att det också finns en ekonomisk nytta i att *kusten inte råkar ut för beskjutning*, vilket även det kan vara en utlöpare av en ekonomiskt driven del av ett krig, eller att fienden inte *bemäktigar sig kusttrakter*, som ofta är ekonomiskt betydelsefulla.⁶⁷ Båda dessa företeelser medför givetvis negativa ekonomiska konsekvenser och kan lätt – om än inte alltid⁶⁸ – leda till att det civila samhället påverkas på ett sådant sätt att det inte är *business as usual*. Även ur detta perspektiv kan således marina stridskrafter göra ekonomisk nytta för kuststaten.

En härmed förknippad – men inte ekonomisk – nytta är den positiva *psykologiska effekt* som kan uppnås genom ett lyckat försvar. Denna psykologiska effekt kan ha påverkan på flera plan, till exempel på den nationella ledningen, genom att denna beslutar sig för att fortsätta kampen.⁶⁹ Även om det kanske samtidigt får accepteras att kurshärjningar allena aldrig varit ensamt avgörande för utgången av en konflikt.⁷⁰ Postulerar man att det finns ett ekonomiskt nyttomoment i fortsatt nationell självexistens kan även detta närmast cirkelvis leda till ekonomisk nytta genom att kampen vidmakthålls.

En intressant aspekt på nytta när det just kommer till att bedöma denna ur ett handelsperspektiv, är att om man ser denna användning av marinstridskrafter isolerat (vilket är *de facto* mycket svårt) så blir ett ekonomiskt nyttoresonemang betydligt enklare, än om man pratar om den nationella integriteten (under *Försvarskraft* ovan), där det givetvis är svårare att sätta kostnaden för marinstridskrafterna i relation till den ekonomiska nyttan; strategi kan inte reduceras till matematik.⁷¹

”Civila” funktioner

Skälet till att ha en marin militär maktutövare och inte (enbart) en civil torde vara de funktioner som berörts under *Försvarskraft* ovan samt möjligen en expeditionär förmåga om en sådan i det konkreta fallet är eftersträvansvärd. Existensen av en marin ger dock möjligheter att använda den även till annat såsom övervakning, kontroll, terrorismbekämpning, men även polisiära uppdrag, fiskekontroll och sjöräddning samt stöd till sjömateri, inbrytande och fiske.⁷²

För svenska förhållanden är givetvis en aspekt av särskilt intresse, nämligen de uppgifter som närmar sig den polisiära maktutövningen. Å ena sidan kan hävdas att nyttan av att nyttja militär för denna typ av uppgifter i Sverige är mindre än i många andra länder, då risken för terrordåd är jämförelsevis liten. Samtidigt kan man fråga sig om inte de nu ganska avlägsna Ådalenhändelserna inte har lett till ett totalt sett ineffektivt samhälleligt resursutnyttjande.⁷³ Statsmakterna har även i viss mån ändrat uppfattning och bland annat uttalat:

För att fullt ut kunna möta hotet från den internationella terrorismen är det av

stor betydelse att de resurser som finns i samhället tas till vara på ett så ändamålsenligt sätt som möjligt. I detta sammanhang har Försvarsmakten med sin speciella kompetens och sina unika resurser en särskilt viktig roll.⁷⁴

En särskild funktion som kan utföras av sjöstridskrafter och som tangerar ämnen under *Den folkrättsliga funktionen* och *Ekonomisk skyddsmekanism* ovan är kontrollen över och skyddet av havets ekonomiska resurser, som ökat i betydelse över tiden.⁷⁵ Denna kontrollfunktion kunde sägas vara enbart militär så länge *terrae domini-um finitur ubi finitur armorum vis* gällde, men har nu fått en klart civil komponent. Exempelvis innebar inrättandet av en ekonomisk zon utökade uppgifter för Försvarsmakten av ekonomisk civil karaktär, det vill säga att Försvarsmakten kan göra ytterligare nytta.⁷⁶ Även de marina stridskrafternas blotta närvaro kan medföra en nytta,⁷⁷ som delvis är av folkrättslig karaktär (jfr *Den folkrättsliga funktionen* ovan).

Diplomati

I *British Maritime Doctrine* anges denna funktion som "the use of maritime forces as a diplomatic instrument in support of political objectives and foreign policy".⁷⁸ Doktrinen ger således intryck av att diplomati är ett fredligt medel, och det är sannolikt den nytta som man normalt kommer att tänka på, till exempel vänskapsbekräftelse genom att ett örlogsbesök genomförs där fartyget agerar "ambassadör".⁷⁹ Diplomatin kan dock även användas som medel i lågintensiva konflikter, det vill säga snarare för att *skapa* än för att *vidmakthålla* vänskapliga förhållanden.⁸⁰ Slutligen anses det ligga ett diplomatiskt moment även i kriget, till exempel genom skapandet av allianser, vil-

ket kan ses som en utlöpare av den indirekta strategin.⁸¹ I denna senare form kanske dock marinstridskrafterna inte är ett lika användbart medel.

Sammanfattning

Jag har försökt klassificera den nytta som en kuststat i egenskap av innehavare av kust kan ha av marina stridskrafter, enkanerligen i denna artikel sjöstridskrafter. Jag har då sett till fyra olika nyttokomplex, vilka inte är sinsemellan exkluderande, vilket framställningen förhoppningsvis visat. Dessa är *försvarskraft*, *ekonomisk skyddsmekanism*, *för utförandet av civila samhällsfunktioner* och *diplomatisk förmåga*.

Försvarskraften är närmast självklart den mest centrala. Jag anser i denna del att sjöstridskrafter, med bortseende från sin expeditionära förmåga, är mycket väl lämpade och således nyttiga i ett försvarskrig, kanske främst i form av *Sea Denial*. Den grundläggande nyttan är här att sjöstridskrafterna bidrar med att tillskapa oövervinnerlighet, som i sin tur förhoppningsvis leder till att ingen dristar sig till att anfälla. En flotta kan således vara krigsavhållande och frihetsbevarande genom att den kan undvika krig eller avvärja eller försvåra en invasion. En flotta kan också givetvis skydda mot mindre aggressioner än invasioner, en uppgift som understundom ligger nära de civila uppgifterna inom terrorismskydd, där karaktären på uppdraget på sitt sätt hänger samman mest med karaktären på våldsutövaren.

En intressant parameter har – som äger stor tillämpning idag med den internationalisering som sker av främst armén – varit att en flotta i hemmafartvatten ökar möjligheten att disponera arméstridskrafter till avlägsna arenor. Även för det stora landet medför dock en hemmaflotta en nytta ge-

nom att den blir ett sista marint djupförsvarsled bakom högsjöflottan.

Jag har vidare försökt peka på den ytterligare nytta som en flotta kan medföra i de fall ett land har skärgård och försökt belysa den konflikt som det kan vara mellan få stora enheter och många små enheter samt det faktum att skärgården kan koncentrera krigscenen så att nyttan per enhet kan maximeras. Jag vill också särskilt framhålla att flottan utför två nyttor inom det centrala försvaret, dels sin egen och dels som avlastare till armén då flottan kan vara en förutsättning för att armén överhuvudtaget ska kunna göra en krigsinsats av någon betydelse. Som militär nytta måste även räknas att flottan svarar för att utöva de folkrättsliga åligganden som åvilar en fri stat.

Som ekonomisk skyddsmekanism kan flottan också göra en i viss mån separat nytta. Havet är centralt som transportväg och den ekonomiska nytta som flottan här kan göra är självklart stor. En intressant parameter är att det här plötsligt går att räkna på nyttan.

Slutligen har jag pekat på att en flotta kan utföra civil nytta och nytta som diplomat. Dessa är förvisso också nyttor, men mest centralt är givetvis vapenmakten – och nyttan som försvarskraft.

Vill man så avslutningsvis, som den sjöofficer man är, lämna några mer propagandistiska rader på näthinnan kan dels 1644 års sjöartiklar citeras:

Riksens försvar, välfärd och säkerhet, näst Gud, hänger och består på riksens skeppsflootta, ett väl ordnad amiralitet och ett godt sjöfolk.

dels kan John Ericsson citeras:

Hafven äro Sveriges utanverk, som försynen lagt utanför dess kuster, försummas försvaret af dessa utanverk, så faller fästningen.⁸²

Författaren är örlogskapten och i det civila advokat på Mannheimer Swartling Advokatbyrå i Stockholm.

Noter

1. Girion Blomdahl, född år 1975, är örlogskapten i Kungl Flottans reserv och artikeln bygger på studier under den operativa stabskursen vid Försvarshögskolan.
2. Inskription på Älvsnabbenmonumentet tillskriven Hans Majestät konung Gustav II Adolf, ur Högberg, Leif: *Muskö – en örlogsbas i berget*, Fort och Bunker, Skurup 2007, s 39.
3. *British Maritime Doctrine*, BR 1806 Royal Navy, The Stationary Office, Norwich 2004, 3. u, s 41.
4. Ett ord som närmast kan översättas med "godartad", jfr Longman Dictionary of Contemporary English – The Living Dictionary, Harlow 2003, 4. u.
5. Op cit, not 3, s v.
6. *Doktrin för marina operationer*, Försvarsmakten, Stockholm 2005, s 34 och 39.
7. Runeberg, Johan Ludvig: *Fänrik Ståls sägner*, Fabel, Stockholm 1991, s 56.
8. Jfr den uppdelning som skett mellan handelskrig och överskeppningsföretag i Landquist, D: *Några av sjöstrategiens grunder*, Marinlitteraturföreningen (Nr 39), Stockholm 1935, s 65.
9. Örnberg, Arthur: *Sjökrigets medel och mål på grundval av världskrigets erfarenheter*, Militär litteraturföreningens förlag (skriftserien nr 143), s 10.
10. Mahan, Alfred T: *Mahan on Naval Warfare – Selections from the writings of Rear Admiral Alfred T. Mahan* (red Allan Westcott), Samson Low, Marston & Co Ltd, London och Edinburgh 1919, s 68, 72, 90 och 314 f och Corbett, Julian S: *Principles of Maritime Strategy*, Dover Publications, Inc, Mineola, NY, 2004, (faksimil av Longman, Green and Co, London och New York 1911, s 28 f, jfr s 33.
11. Castex, Raoul: *Strategic Theories*, (övers Eugenia C Kiesling), Naval Institute Press, Annapolis, MY, 1994, s 273.
12. Jfr Werner, Christopher: *Den Blå Boken – Marina stridskrafter ur ett militärteoretiskt perspektiv*, Försvarshögskolan, Stockholm 2002, s 91.
13. Op cit, not 10, Corbett, s 241.
14. Jfr Gustav II Adolfs ord: "...och som mig lärde huru äfventyrligt det är folk i myckenhet öfver sjö att föra"; Unger, Gunnar: *Svensk sjökrigshistoria – Förre delen omfattande tiden intill 1680*, Albert Bonnier Förlag, Stockholm 1909, s 118.
15. von Clausewitz, Carl: *Om kriget*, Bonnier Fakta Bokförlag AB, Stockholm 1991, s 45, Makarov, S O: *Discussion of Questions in Naval Tactics*, (övers John B Bernadou), Naval Institute Press, Annapolis, MY, 1898 (faksimiltryck 1990), s 32.
16. *Sun Zis Krigskonst*, (övers Ooi Kee Beng och Bengt Petersson), Föreningen för Orientaliska Studier (skriftserien nr 28), Stockholm 1997, s 37.
17. Liddell Hart, Basil, Henry: *Strategy*, Meridian, 2 u, New York 1991, s 324 f.
18. Se not 13 Corbett, s 151.
19. Jfr Unger, Gunnar: *Illustrerad sjökrigshistoria – Senare delen omfattande tiden 1680-1814*, Albert Bonnier Förlag, Stockholm 1928, s 28.
20. Kipling, Rudyard: *Sjökrig*, Hjalmar Lundberg och Gösta Olzon, Stockholm tryckår saknas, s 57.
21. Op cit, not 10, Mahan, s 90.
22. Op cit, not 15, von Clausewitz, s 224 f, op cit, not 11, s 283, jfr även op cit not 8, Landquist, s 130 f.
23. Op cit, not 12, s 54 ff, 65 och 121 f. Så här i notapparaten kan jag kanske framhålla att jag tror att Werner något missuppfattat vad försvar egentligen är och närmast verkar hävda att den försvarande är den som inte skjuter först. Jag har svårt att finna något egentligt fog för denna uppfattning – försvararen kan väl lika gärna skjuta först?
24. Røksund, Arne: *The Jeune École – The Strategy of the Weak*, Brill (History of Warfare Volume 43), Leiden 2007, s 21; Beaufre, André: *Modern strategi för fred och krig*, Norstedts Akademiska Förlag, Stockholm 2008, s 76.
25. Lybeck, Otto: *Allmän sjökrigshistoria omfattande tiden från ångans allmänna införande ombord å krigsfartyg omkring år 1850 – II. Delen 2. – från början av det oinskränkta tyska ubåtskriget år 1917 till världskrigets slut samt tiden därefter till början av 1930-talet*, Sjöförsvarets kommandoexpedition, Marinens bokdetalj, Ivar Hæggströms boktryckeri och bokförlags A-B (distributör), Stockholm 1932, s 196.
26. Op cit, not 24, Røksund s 226.
27. Op cit, not 10, Corbetts 258.
28. Op cit, not 10, Mahan, s 77
29. Ibid s 60 och 69, op cit, not 10, Corbett, s 35 och 226.

30. Op cit, not 3, s 42 f.
31. Op cit, not 10, Corbett, s 87.
32. Ibid, s 90 och 235.
33. Ibid, s 163.
34. *Taktikreglemente för Flottan* (TR FL), Chefen för Marinen, Stockholm 1987, mom. 5:14.
35. Op cit, not 10, Mahan s 77 f jfr med s 72 f.
36. Jfr Op cit not 10, Corbett, s 54 f. (Jag väljer att inom ramen för invasionsbegreppet lägga de fall där en stat inte respekterar en annan stats geografiska integritet och gör bruk av vapenmakt, varför den beskrivna nålsticks-verksamheten bör rymmas inom begreppet.)
37. Op cit, not 19, s 88 ff.
- Selander, Erik: *En bok om vår flotta*, Hugo Gebers förlag, Stockholm 1907, s 222.
38. Op cit, not 10, Corbett, s 82.
39. Op cit, not 37, Selander, s 217 f.
40. Op cit, not 16, Sun Zis Krigskonst, s 11, op cit, not 10, Mahan, s 90, op cit, not 15, von Clausewitz, s 166, Op cit, not 10, Corbett, s 150 f, jfr även op cit, not 15, von Clausewitz, s 48 och op cit, not 34 TR FL, mom 5:10.
41. Op cit, not 37, Selander s 215 f, op cit, not 15, von Clausewitz, s 164 f, op cit, not 24 Beaufre, s 124, op cit, not 34, TR FL, mom 5:23
Hägg, Erik: *Örlogsflottan*, P A Norstedt & Söners förlag, Stockholm 1910, s 36.
42. Op cit, not 8, Landquist, s 76.
43. Ibid, s 77.
44. Jfr Feirhall, David: *Russia looks to the Sea – A Study of the Expansion of Soviet Maritime Power*, Andre Deutsch, London 1971, s 260 f.
45. Op cit, not 12, Werner, s 97 not 197.
46. Op cit, not 41, Hägg, s 33.
47. Op cit, not 10, Corbett, s 211 och op cit, not 34 TR FL, mom 2:30.
48. Op cit, not 15, von Clausewitz, s 33, jfr med s 29.
49. Op cit, not 3, s 60 ff och op cit, not 34 TR FL, mom. 10:28.
50. Prop 1995/96:140 *Sveriges ratifikation av Förenta nationernas havsrättskonvention av den 10 december 1982 och avtalet av den 28 juli 1994 om tillämpningen av konventionens del XI*, s 156.
51. Op cit, not 34, TR FL, mom 10:36.
52. Ibid, mom 10:45.
53. Op cit, not 44, s 51 ff och Op cit, not 11, s 280.
54. Op cit, not 34, TR FL, mom 21:4.
55. Op cit, not 50, s 31.
56. Op cit, not 34, TR FL, mom 2:2 och op cit, not 3, s 18.
57. Op cit, not 10, Mahan, s 3 och 91; op cit, not 10, Corbett, s 89.
58. Op cit, not 10, Mahan, s 17, jfr; TR FL, mom 20:4.
59. Op cit, not 12, s 48 ff., Op cit, not 8, s 29, jfr op cit, not 24, Beaufre, s 43.
60. Op cit, not 9, s 12 f. och op cit not 14, s 98.
61. Op cit, not 19, s 159.
62. Op cit, not 24, Røksund, s 4, jfr op cit, not 37 Selander, s 221.
63. Op cit, not 10, Mahan, s 355 f, jfr med s 18; op cit, not 10, Corbett, s 96 och 100; op cit, not 15, Markarov, s 37.
64. Op cit, not 3, s 20 och not 10, Mahan, s 24, 92 och 312.
65. Op cit, not 10, s 13 och not 17, s 345.
66. Jfr amiral Jellicoes beskrivning av the Grand Fleets uppgifter under första världskriget, Op cit, not 9, s 108 och op cit, not 10, Corbett, s 91.
67. Op cit, not 24, Røksund, s 21, jfr med op cit, not 41, Hägg, s 35.
68. Op cit, not 8, s 144.
69. Jfr op cit, not 15, von Clausewitz, s 30 och 45, op cit, not 12, Werner, s 28 och op cit, not 24, Beaufre, s 22.
70. Op cit, not 9, s 126.
71. Jfr op cit, not 10, Corbett, s 284 och op cit, not 17, Liddell Hart, s 328.
72. Op cit, not 3, s 60 ff och op cit, not 34 TR FL, mom 10:5.
73. Op cit, not 12, s 254 och 263.
74. Prop 2005/06:111 *Försvarsmaktens stöd till polisen vid terrorismbekämpning*, s 8.
75. Prop 1992/93:54 om en *svensk ekonomisk zon*, s 20 och 34.
76. Ibid s 41, jfr op cit, not 50, s 42 f.
77. Op cit, not 34, TR FL mom 10:13.
78. Op cit, not 3, s 75.
79. Op cit, not 34, TR FL, s 10:14.
80. Op cit, not 12, s 56 ff.
81. Op cit, not 24, Beaufre, s 51, jfr med s 117.
82. Båda citaten från op cit, not 37, Selander, s 226 f.